

СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ “ПРОФЕСІЙНА АДАПТИВНІСТЬ”, “ПРОФЕСІЙНА АДАПТИВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ЕКОНОМІСТА”

У статті розглянуто проблеми формування професійної адаптивності як динамічної якості особистості. Професія економіста стала однією з найбільш важливих на кожному підприємстві. Зміни в економічній сфері держави обмежуються галуззю законодавства та перебудовою відповідної практики. Ефективність цих змін в економічній сфері та в масштабах усього суспільства безпосередньо залежить від рівня кваліфікації економістів, тобто рівня їх професійної підготовленості.

Ключові слова: адаптація, адаптивність, адаптованість, адаптаційні процеси, професійна адаптивність майбутнього економіста, адаптованість особистості.

Адаптаційні процеси винятково складні. Вони призводять до руйнації динамічних стереотипів діяльності, формують нові переконання, знання, навички, уміння, звички, змінюють рівні професійної компетентності і, як підсумковий результат, *саму особистість*.

Наразі можна стверджувати, що відбулася якісна зміна соціальної значущості ролі економіста. Професія економіста стала однією з найбільш важливих на кожному підприємстві. Водночас кроки щодо змін в економічній сфері держави обмежуються галуззю законодавства та перебудовою відповідної практики. Ефективність цих змін в економічній сфері та в масштабах усього суспільства безпосередньо залежить від рівня кваліфікації економістів, тобто рівня їх професійної підготовленості. Окреслені питання безпосередньо стосуються майбутніх економістів, адже розвиток ринкових відносин, підвищення ролі фахівців, більш орієнтованих на нові реалії життя, інтелектуально та духовно розвинених у перебудові країни, вимагають більш високої якості підготовки фахівців-економістів у сучасній системі освіти.

Аналіз літератури, теорія й практика педагогічних досліджень показали, що адаптаційні проблеми виникають повсюдно. Найбільш гостро (у межах системи освіти) вони виявляються при масовому переході дітей із родини в школу, із класу в наступний клас, при вступі до спеціальних навчальних закладів, мобілізації юнаків в армію тощо. Низка цих процесів і саме явище адаптації давно вже є об'єктом пильної уваги з боку як вітчизняних, так і зарубіжних учених різних спеціальностей: педагогів, психологів, соціологів, фізіологів, медиків, практичних працівників освіти тощо.

На сьогодні система вищої економічної освіти є складною і взаємодіє з політичними, культурними та соціальними системами. Отже, на думку науковців (А.І. Абрамова, А.Л. Журавльов, Н.А. Перевозчикова та ін.), у цих умовах вища економічна освіта не може бути пасивною, а мусить істотно й динамічно впливати на навколишнє середовище, формуючи цивілізоване економічне поле. Відтак, важливою професійною характеристикою економіста стає його професійна адаптивність, що має бути розвинена ще у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Мета статті – уточнити сутність понять “професійна адаптивність”, “професійна адаптивність майбутнього економіста”.

Термін “адаптація” був уперше запропонований у науковій лексиці німецьким фізіологом Г. Аубертом у 1865 р. для характеристики явища “пристосування” органів зору та слуху до впливу відповідних подразників [2]. У сучасній біології адаптація є пристосуванням будови й функцій органів до умов існування організму. Однак науково-понятійний зміст, вкладений у неї сьогодні, став значно ширшим, набувши нового соціального значення, а саме: пристосування особистості до соціального середовища, а якщо говорити про педагогіку вищої школи, то професійне пристосування (у широкому розумінні цього поняття) до умов діяльності у вищому навчальному закладі.

“Серцевиною” адаптації є *професійна адаптація* [2]. Вона має свою структуру, форму, зміст, механізми, рушійні сили, траєкторію, тенденції й закономірності розвитку, які зазнають психолого-педагогічного коректування зсередини (з боку студента) та іззовні (з боку колективу та викладача). Її найбільш загальне визначення належить К.К. Платонову: “Профадaptaція до нових умов діяльності здійснюється шляхом систематичного виконання діяльності, що ускладнюється, у цих нових умовах” [8]. Частково це трактування розкрито в праці А.І. Бистрової: “Це досить тривалий процес, що є результатом цілеспрямованої діяльності середньої школи, ВНЗ й виробничих колективів, у яких працюють молоді фахівці, що закінчили інститут” [4].

Однак у межах досліджуваної проблеми найбільш близьким є формулювання А.Г. Мороза: “Профадaptaція випускника є складним динамічним процесом повного освоєння професії й оволодіння педагогічною майстерністю на основі сукупності вже опанованих і постійно поповнюваних знань, навичок, у результаті чого відбувається активна взаємодія як викладача, так і студентського колективу з метою ефективного професійного функціонування” [6].

Професійна адаптація – частина феномену, що домінує. Це силовий, “опорний” стрижень процесу [2]. У такому контексті найменш вивченими, за словами І.Я. Кряжевої, залишилися соціально-психологічні фактори. У її праці з’являється нове поняття – *“адаптованість особистості”*: “Це включеність людини в соціальне середовище в процесі її суспільно корисної діяльності, інтеграції зі спільністю й самовизначення в ній на ґрунті найбільш істотних особливостей індивідуальності” [5]. На цій поняттєво-категоріальній основі – адаптованість особистості (студента, викладача; учня, учителя та ін.) до конкретного професійного середовища. Саме таке її розуміння використовується в нашій статті.

В аспекті дослідження важливий синтезований науково-педагогічний підхід до проблеми адаптації студентів-першокурсників. Учора вони були школярами, а сьогодні ще не стали повноцінними студентами. Проблема адаптації для них споконвічна, постає завжди особливо гостро. Про це свідчить наш багаторічний особистий досвід, досвід колег і викладачів інших вищих навчальних закладів, аналіз наявної літератури.

Коротко зупинимося на проблемі адаптації студентів, які є повноправними учасниками адаптаційного й навчально-виховного процесів. Відзначимо працю В.Я. Яблонко [10], у якій автор виокремлює три стадії формування адаптації: а) *часткову* (перший семестр навчання у ВНЗ); б) *достатню* (другий семестр); в) *повну* (третій семестр). У цій же праці встановлений темп реалізації дидактичного компонента адаптації студентів: “достатній” (до кінця III семестру) і “повний” (до закінчення IV семестру). А також стверджується, що темп розвитку показників різний, але в цілому є прогресивним. Це свідчить про те, що відбувається успішне формування нових динамічних стереотипів не тільки в мисленні, а й у поведінці.

Тривалість адаптаційного процесу – складне практичне й теоретичне питання. У науці воно остаточно не вирішене. Очевидно, загального рішення не існує. Дослідження В.Т. Ащепкова виявили, що це індивідуальний, особистісний процес [2]. Немає в природі однакових двох і більше студентів.

Аналіз літератури показав, що адаптація являє собою складне, багатоконпонентне явище; як процес – за часом свого перебігу, а точніше – виникнення, далеко передреє етапу “становлення”.

Для аналізу сучасних західних концепцій професійної адаптації ми звернулися до статистичних даних. На частку найбільших країн Заходу припадає понад 60% вищих навчальних закладів, 50% світового студентського контингенту. Тільки у США, Великобританії, Франції, Німеччині і Японії розташовано більше ніж 50% цих закладів, навчається близько 40% студентства [1]. Аналіз літератури свідчить про наявність двох чітких тенденцій у західній системі освіти: 1) модернізація адаптації особистості до західної системи освіти; 2) адаптація системи освіти до ринкового попиту, існуючих форм політико-економічного устрою конкретних країн [1]. Таким чином, *адаптаційні процеси становлять джерела західної педагогіки, її концептуальний базис*. Наразі Захід розгорнув широкомасштабні психолого-педагогічні дослідження на базі великих спеціалізованих університетських, міжуніверситетських і міждержавних наукових центрів, у яких працюють тисячі висококваліфікованих фахівців: педагогів, психологів, фізіологів, медиків, соціологів, філософів та ін. Усе це не випадково, тому що проблеми адаптації індивіда виявилися у фокусі державних інтересів.

Найбільш істотний внесок у створення *домінуючої концепції адаптації* належить прогресивному вченому зі світовим ім'ям, директору Міжнародного інституту “Стрес-адаптації” академіку Г. Сельє (м. Монреаль, Канада), автору більше ніж 1000 публікацій, у тому числі 20 монографій. Підґрунтям концепції “стрес-адаптації” Г. Сельє є ідея *приспосовування*, тобто адаптації організму до стресів. *Стрес – це стан напруження, що викликає появу сукупності захисних поведінкових, психомоторних і фізіологічних реакцій* [9]. Він виникає щоразу у відповідь на вплив різних несприятливих факторів – *стресорів*.

Уперше “*адаптаційний синдром*” відповіді людини (організму) на стрес був виявлений Г. Сельє у 1936 р. Під адаптаційним синдромом автор

розумів “сукупність змін, що відбуваються в організмі людини під впливом стресора” [3]. Без певного рівня стресів ніяка активна діяльність студентів чи викладачів неможлива. Небезпеку в навчальному процесі становлять *дистреси, або стреси великої потужності*. Взагалі американська педагогіка – це педагогіка пристосування, тобто адаптації в найчистішому вигляді. З іншого боку, адаптацію в системі американської освіти треба розуміти в широкому значенні цього терміна, а саме як розвиток навичок аналізу, планування, прогнозування. Можна стверджувати, що це не є “натаскуванням”, адже випускники американських ВНЗ набувають твердих навичок і вмінь варіативної адаптаційної поведінки.

Адаптація – це не тільки пристосування й навчання, насамперед *це виховання й перебудова психіки, мислення особистості*. Стверджувати, що той або інший студент адаптувався повністю, на всі 100% – це складна справа. Адаптаційний процес – не курси, закінчивши які, одержуєш сертифікат про їх завершення. Антиподом адаптації є *реадаптація*. *Реадаптація – це “рух назад” адаптаційного процесу*. Причинами її виникнення є адаптаційні труднощі [2], які часто й з різних причин зустрічаються на траєкторії професійної підготовки студента. Між вимогами, які висуває професія, вищий навчальний заклад й особистісними можливостями працівника виникає невідповідність. Розшарування й супутній реадaptaції дискомфорт підсилюються при низькому рівні мотивації, нестійкості психіки, відсутності допомоги ззовні. Настає стан глибокої кризи, що завершується відрахуванням з навчального закладу, втратою для особистості можливості здобути освіту за обраним фахом загалом.

У результаті теоретичного аналізу досліджень стало можливим конкретизувати, що адаптація є явищем і процесом одночасно. У літературних джерелах існують принаймні два підходи до питання адаптивності студентів: як до одного з етапів професійної адаптації і як до процесу адаптації в умовах навчання у ВНЗ. У наявних працях більшість дослідників розуміють ці поняття так:

адаптація – процес взаємодії індивідуальних якостей і значущих для існування умов життєдіяльності, що змінюються;

адаптивність – реальні й потенційні можливості особистості обирати та здійснювати адекватні умовам способи поведінки й діяльності на основі властивих їй психічних якостей;

адаптованість – рівень відповідності індивідуально-психологічних можливостей людини нормативним вимогам діяльності в певних умовах.

Також існує два різних розуміння **професійної адаптивності**: перше, вузьке – пристосовність до умов нової діяльності або спеціальності; друге, широке розуміння – здатність людини до включення в соціальну структуру взаємодії у сфері професійної діяльності.

Однією з основних характеристик адаптивності є здатність людини змінювати свій спосіб життя відповідно до нових умов діяльності і своїх реальних і потенційних можливостей [7].

Системотвірним чинником розвитку адаптивності є неузгодженість результатів діяльності з тими вимогами, які ставляться до них або з боку соціально-психологічного середовища, або з боку суб'єкта адаптації [7]. Ця неузгодженість і невизначеність шляхів їх усунення переживається суб'єктом як стан тривоги і є джерелом пошукової активності (Н.В. Аршавекій, П.Я. Гальперін, В.С. Ротенберг).

Адаптивність виявляється: по-перше, у розвитку здатності управляти рівнем нервово-психічного напруження відповідно до індивідуальних можливостей студентів; по-друге, головним чином, у підвищенні стресостійкості студентів, яка ґрунтується на ініціативності й відповідальності.

Загалом, **розвиток адаптивності** – адекватне усвідомлення суб'єктом нормативних вимог умов діяльності стосовно своїх психологічних якостей. Отже, підґрунтям формування й розвитку адаптивності є удосконалення умов діяльності й розвиток саморегуляції особистості.

Висновки. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дав нам змогу конкретизувати, що **адаптивність майбутнього фахівця** – це *інтегративна якість особистості, що забезпечує оптимальність переходу від одних умов ефективної діяльності до нових/інших або більш складних, які пов'язані із практичним завданням підвищення якості професійної підготовки.*

Професійна адаптивність майбутнього економіста – це *інтегративна якість особистості, що забезпечує оптимальність переходу від одних умов ефективної діяльності до нових/інших або більш складних, які пов'язані із практичним завданням підвищення якості професійної підготовки.*

Визначення складових професійної адаптивності як інтегративної якості особистості надасть можливість контролювати динаміку формування названої якості та проводити порівняльний аналіз формувального ефекту педагогічних умов. Для успішного вирішення цього завдання необхідно розробити адекватну модель професійної адаптованості особистості студента, з якої буде походити перелік характеристик компонентів для діагностики.

Список використаної літератури

1. Андонович Ч.Д. Социально-экономические и демографические факторы развития высшего образования и их учёт при планировании подготовки специалистов в западных странах / Ч.Д. Андонович, А.И. Галаган. – М. : НИИ ВШ, 1986. – 52 с.
2. Ащепков В.Т. Теоретические основы и прикладные аспекты профессиональной адаптации преподавателей высшей школы : монография / Виталий Тимофеевич Ащепков. – Майкоп : АТУ, 1997. – 341 с.
3. Биологический энциклопедический словарь [Электронный ресурс] / гл. ред. М.С. Гиляров. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 864 с. // Biblioclub : университетская библиотека online. – Режим доступа: http://www.biblioclub.ru/dictionaries.php?action=dict&dict_id=93.
4. Быстрова А.И. Методические рекомендации по организации и проведению профориентации в системе школа-вуз-производство / А.И. Быстрова, Л.Г. Егорова. – Казань : КХТИ, 1983. – 17 с.
5. Кряжева И.К. Социально-психологические факторы адаптированности личности : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 “Социальная психология” / И.К. Кряжева. – М., 1990. – 24 с.

6. Мороз А.Г. Адаптация молодого учителя к условиям учебно-воспитательно-го процесса школы / А.Г. Мороз. – К. : КГПИ, 1985. – 51 с.
7. Натаров В.И. Адаптивность и ее развитие у студентов в процессе совмещенной производственно-учебной деятельности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Натаров Владимир Иванович. – Ленинград, 1988. – 167 с.
8. Платонов К.К. Психологический практикум / К.К. Платонов. – М. : Высшая школа, 1980. – 247 с.
9. Социальная психология : учеб. пособ. для студентов ун-тов / [А.В. Петровский, В.В. Абраменкова, М.Е. Зеленова, М.Ю. Кондратьев] ; под ред. А.В. Петровского. – М. : Просвещение, 1987. – 224 с.
10. Яблонко В.Я. Психологические особенности адаптации обучаемых к учебной и другой деятельности в условиях вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / В.Я. Яблонко. – М., 1982. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2013.

Горицкая Е.В. Сущность понятий “профессиональная адаптивность”, “профессиональная адаптивность будущего экономиста”

В статье рассмотрены проблемы формирования профессиональной адаптивности как динамического качества личности. Профессия экономиста стала одной из наиболее важных на каждом предприятии. Изменения в экономической сфере государства ограничиваются отраслью законодательства и перестройкой соответствующей практики. Эффективность этих изменений в экономической сфере и в масштабах всего общества непосредственно зависит от уровня квалификации экономистов, то есть уровня их профессиональной подготовленности.

Ключевые слова: адаптация, адаптивность, адаптированность, адаптационные процессы, профессиональная адаптивность будущего экономиста, адаптирование личности.

Goritskaya E. Essence of concepts “professional adaptiveness”, “professional adaptiveness of future economist”.

In the article of problem of forming of professional adaptiveness, as dynamic quality of personality there is enough deep and complete illumination. The profession of economist became one of most essential on every enterprise. Changes in an economic sphere in the state are limited to industry of legislation and re-erecting of the proper practice.

Adaptation processes are exceptionally difficult. They conduce to destruction of dynamic stereotypes of activity, form new persuasions, knowledges, skills, abilities, habits, change the levels of professional competence and, as an aggregate result, personality.

In the aspect of research the important is synthesized scientifically pedagogical approach to the problem of adaptation of students-freshmen. Yesterday they were schoolboys, and today did not yet become valuable students. The problem of adaptation in them is native, appears always especially sharply. Our long-term personal experience, experience of colleagues and teachers of other higher educational establishments, analysis of present literature, testifies to it.

Efficiency of these changes in an economic sphere and in the scales of all society directly depends on the level of qualification of economists, that level of their professional preparedness.

Key words: adaptation, adaptiveness, adaptovannost, adaptation processes, professional adaptiveness of future economist, adaptirovannii personalities.